

З РІДКІСНИХ ВИДАНЬ, ФОНДІВ, КОЛЕКЦІЙ

Степан Рудницький

РІДНА МОВА І ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Рідна мова — це не тільки символ єдності, не тільки “однострій народу”, але також головна підойма його політичного й культурного розвитку, головна передумова його поступу, вкінці, одна з головних керм міжнародного життя в війні й мирі. Не так то дуже помилився той, що уважав би Першу світову війну війною людей, що говорять по-англійськи, французьки, італійськи проти людей, що говорять по-німецьки. Чужа, незрозуміла мова — це ж перша річ, що немило вражає всякого, хто зустрів чужинця. Щойно по цім приходять інші немилі вражіння зі звичайними консеквенціями.

Справа мови для всіх великих народів Європи (й майже для всіх “малих”) вже давно на позір неактуальна. Самостійність їхніх мов здавна признана теоретично і практично. Становище українців і в справах мови дуже оригінальне. Донедавна поза українцями тільки дуже нечисленні одиниці знали, що українська мова самостійна й окремішна від московської чи польської. Коли українці почали найновішу фазу своєї визвольної боротьби, обізвавсь величезний хор “об’єдинителів” не тільки з московської і польської сторони, але також від французів, англійців, німців, чехів, сербів і т. ін., заперечуючи самостійність української мови. Тепер сей хор дещо притих. Але нехай би нам не вдалося збудувати своєї національної держави! Тож-то підніметься той хор із здвоєною силою.

Се одна з причин, чому для новітнього українства справа мови мусить бути справою першої ваги. Друга причина лежить у цій безспірній дійсності, що без запанування української мови в уряді, школі, війську, церкві і т. ін. України — неможливий у цій величезній країні ніякий розвиток, ніякий поступ.

Всякому, що хоч трішки заражений універсалізмом, ці вислови здаватимуться або неправдивими, або бодай грубо пересадженими, шовіністичними. Та, на жаль, так не є. Навіть цей тісненький націоналізм українців, що бореться тільки за рівноправність чи панування рідної мови на рідній території, не є ніяким шовінізмом. Се продукт елементарної життєвої конечності не тільки для українського народу, але й для цілого людства. Бо коли українська мова не прийде по всій Україні до свого права, то багатоміліоновий народ її буде масою, засудженою на культурну й економічну смерть, буде велетенською колодою, що довгі десятиліття спинюватиме похід цивілізації на Схід. Чужі мови, як доказав наглядно історичний досвід, не змогли й не зможуть дати Україні освіти й поступу. Вони своїм дотеперішнім пануванням спричинили на

Вкраїні тільки страшний анальфабетизм серед простолюття й недоуцтво серед інтелігенції. За цим пішли великі культурні, економічні й політичні шкоди для одної з найбагатших країн Європи й Землі.

Розглядаючи справу мови, мусимо так само, як у багатьох інших справах, сконстатувати, що український люд зробив у цій справі все якнайкраще. Він витворив собі мову, яка щодо одноцільності, чистоти, багатства, гнучкості, милозвучності й музикальності ледве чи не перша поміж усіма слов'янськими мовами. Він держиться цієї мови дуже кріпко, не тільки в менше-чи рівнокультурнім середовищі, але також у вищекультурнім. З американських емігрантів українці розмірно найдовше задержують свою рідну мову.

Цілком інакше ставилася протягом віків і ставиться тепер до своєї рідної мови українська інтелігенція. Вона перше всього завсігди відзначалася тим, що не прив'язувала ваги до своєї рідної мови... "Поступовцеві", "соціалістові" не личило збільшувати ряди "націоналістичної публіки", всесвітні ідеали якимось не хотіли проходити крізь горло в українській свиті, краще було їм одягтись у московську рубашку, польський кунтуш, чи що... Головно в двох останніх десятиліттях справа мови через це все замало пішла наперед. До цих, одначе, зовнішніх причин прийшли й другі, внутрішні. Одинокі кафедри української мови й літератури були до 1917 р. тільки в університетах давньої Австрії. "Не поталанило" осягнути одної з них Ів. Франкові...

На полі національної української культури бачимо ось що: український простолюдин має свою дуже самостійну й окремішню від сусідніх етнологічну культуру. Вона так на матеріальному, як і на умовному полі без порівняння вища від етнологічної культури румунів, мадярів, словаків, поляків, білорусинів, москалів, словом, усіх сусідніх народів. Управа землі, годівля худоби, народне будівництво й ремесло, народне мистецтво, музика, словесність, форми життя, а що найголовніше — народний світогляд і народна філософія українського простолюття стоять так високо, як у ніякого простолюття не тільки згаданих сусідніх народів, але також у простолюття найкультурніших народів Європи.

Українська інтелігенція, стаючи до великого діла, до будівництва загальнонаціональної культури, мала найважливішу частину діла неначе зроблену. Не тільки була вже тривка, наче скала, підвалина під храм рідної культури, але був солідний матеріал на стіни, дах, навіть на внутрішнє обставлення, прикраси і т. ін. Все це походило з етнографічної культури українського простолюття.

Коли не дивитись на давнину, то можна сказати, що українська інтелігенція будує храм національної культури від поверх сотні літ. Подивімося, що вибудувала інтелігенція сорокміліонового народу за цей час.

Ось цей образ.

На тривкій, мов скала, підвалині здіймаються стіни. Пожалься, Боже, що це за стіни! Тут і там стоїть декілька гарних і дуже високих стовпів, що підпирають дах, інші стовпи тонкі, миршаві або недокінчені. Між ними кусники стін то з мarmору, то з кам'яного муру, то просто ліплені з глини, то тільки хворостом заплетені. Та стіни не цілі, більша частина цього місця, що його мали займати стіни, світить порожнечою й дає всіляким вітрам і негодам доступ до нутра храму. А доброго матеріалу сила силенна — та лежить порозкидана по землі. Дах є, та який же він! Тут добрий кусень даху з золотої бляхи, там знов кепська гонта, там гарна поливана дахівка, сям знов драниця. Останнє — діри й порожнеча. Зате на вершку даху тут і там всілякі прикраси — деякі гарні, деякі чудернацькі, навіть смішні... У нутрі розклад напрочуд добрий, пивниці чудові й просторі, так що всю "техніку", потрібну для освітлення, опалення і т. ін., можна напрочуд гарно там примістити. Основа підлоги тверда й гладка, наче з криці лита. Та сама підлога то з паркетів, то з дощок, то цілком її нема. А по коридорах і залах, попри деякі гарні й доцільні речі... хламу, сміття, бруду — донесхочу.

Тепер короткі пояснення цього сумного образу.

Підбудова храму, підвалини, пивниці, долівка — це простонародна етнологічна культура нашого народу. Стіни — це знання в найширшому значінні — не тільки наука й застосована наука, але й уся сума позитивних відомостей у всякої одиниці серед народу. Дах — це мистецтво знов у найширшому розумінні: гарна література, малярство, різбарство, музика і т. ін. Нутро — це зміст і форми товариського і національного життя.

Роздумавши це, не один з українських культурних робітників затрясетя з обурення й почне вичислювати ймення й факти. Та тут пригадаю йому ось що: ми, українці, — народ поверх сорокміліоновий, наша земля займає цілу одну десяту частину Європи. Наш культурний добуток можна порівнювати тільки з англійським, французьким, італійським, німецьким, московським. І хоч історичні лихоліття нас страшенно били, та все-таки наша загальнонаціональна культура не повинна бути нижча, як, пр., польська чи чеська. А прецінь так, на жаль, є.

Причин цієї сумної дійсності є (головних) чотири. Дві перші я вже згадував: недостача глибшого знання у нашої інтелігенції й недостача в неї національного почування. Дві другі — це вплив різних універсалізмів (головно червоного) і вплив чужих національних культур. Недостача глибшого знання не дозволяє нашій інтелігенції зорієнтуватись загально в цьому великому ділі будування загальнонаціональної культури й вести це діло солідно. Тому воно робиться нерівномірно, доривочно, по-дилетантськи. Недостача національного почування робить українську інтелігенцію нездідною до визискання цих великих скарбів, що лежать у нашій простонародній етнологічній культурі, і примінення вислідів цього використовування до будови загальнонаціональної культури. Впливи універсалізмів заставляють нашу інтелігенцію відтягтися від будування рідної культурної домівки, щоби віддатись будуванню “всесвітньої нової культури”. А що якоїсь культури таки треба, то українська інтелігенція шукає її в сусідів. Це ж дуже легко...

Хоч і як далеко поступила культурна нівеляція в Західній Європі, та там цього не зустрічаємо. Німець, француз, англієць відмінні від себе не тільки мовою, але й тим, що зовемо німецькою, французькою, англійською “культурою”. Кожний освічений чоловік знає, що наука, література, різні галузі мистецтва, навіть спосіб життя, товариські форми і т. д., і т. д., хоч усі ці народи належать до західноєвропейського культурного кругу. У нас цього нема. Наш мужик дуже відмінний культурою від усіх своїх сусідів, наш інтелігент — ні.

Починаймо з матеріальної культури. Тут українська інтелігенція нічого оригінального не витворила, а держиться цупко московських, почасти польських взірців...

Щодо розумової культури українська інтелігенція теж просто невільниця московської, почасти ж — польської культури. Як пагубні є їхні впливи, я вже не раз доказував у статтях і книжках. Тут обмежуся тільки коротким критичним оглядом: 1) польських і московських умових культурних впливів, 2) головних царин розумової культури нашої інтелігенції, які оставалися під цими впливами.

Чи польська й московська розумова культура дійсно такі вже нічого не варті? — спитає посторонній глядач.

Певно! — відповість український шовініст (небагато їх у нас є, але є!)...

Вислови того роду, на жаль, дуже часті, дають зайвий доказ на цю сумну правду, що правдивого, новітнього націоналізму в нас немає, є зате мілкенський і дурненський шовінізм. Новітній, на наукових основах опертий націоналізм мусить признати, що як польська, так і московська “інтелігентська” культура значно вищі, як це, щоб можна назвати інтелігентською українською культурою.

Інакше годі було б зрозуміти, чому ці обидві сусідські культури так довго й широко панували й панують серед т. н. вищих шарів українського народу.

Відколи староукраїнська київська культура як під напором татарського лихоліття, так наслідком систематичного нищення з боку Старопольської держави й суспільності впала (XV—XVI вік), почала польська культура дуже швидко ширитись по українських землях і в другій половині XVII віку обняла цілу тодішню інтелігенцію на всіх землях України. Польща й латина, польські звичаї й моди панували всевладно по всій Україні й сягали навіть глибоко в московський, хоч і ніби тоді ще дошками забитий світ.

Відірвання Лівобережжя від Польщі, руїна Правобережжя, обмежили, щоправда, польські культурні впливи від сходу, та ще більше зміцнили їх у західних українських землях. Тут вони панували щораз виключніше аж до кінця XVIII віку. Відтоді вони обмежувались формально на Галичині й Холмщині, та ще аж у другу половину XIX віку були дуже сильні на цій Правобережній Україні.

На москалів XVII віку дивилась українська тодішня інтелігенція як на неотесів, варварів; покликані в Московщину до Петра й під час його панування українці вважали себе й були справжніми “культуртрегерами”. Та дуже швидко все пішло навиворіт. Від петрівських часів починає поспіхом розвиватись російська інтелігентська культура, скомбінована з західноєвропейських впливів і старомосковських культурних елементів, своєю чергою складених зі староруських, фінського та татарського культурного майна. Ця російська культура росла дуже швидко вгору і вшир, вже в другій половині XVIII століття “просвіщенний” великорос згорда дивився на “трубих хахлів”. А в XIX столітті російська культура, як культура величезної світової держави, підпирана цілим велетенським її апаратом, яко наймогутніший засіб об'єднання, завойовує цілу імперію. Розуміється, Україна не була винятком. Її інтелігенція в межах Російської держави майже без спроб оборони піддалася впливам російської культури. В початках XX століття почала російська культура доходити навіть до Галичини, де знаходила прихильників не тільки серед тамтешніх русофілів, але і серед переконаних українців. Вони бачили деякі принадні зверхні форми російської культури у братів придніпрянців і переймали їх, думаючи, що вони суто українські.

Часи будови Української держави й сьогоднішні довели, яким згубним був для справи політичного визволення України вплив чужих культур: польської й московської!

Про так само пагубний вплив малярської культури годі тут розводитись. Він, щоправда, допустився повного культурного вбивства на частині української нації, та обмежився тільки на 1,5 % всеукраїнської національної території.

Зате над польською, а ще більше над московською культурою мусимо докладніше зупинитись.

Польська розумова культура стоїть поглядно дуже високо. Польська наука, хоч не видала учених-велетнів, стоїть порівняно дуже високо як для народу, що саме в XIX столітті, коли наука зробила такі величезні поступи наперед, не мав державної самостійності. Польська література дуже багата, має багатьох великих письменників, є гармонійно розвинена. Так само гарне в поляків мистецтво. Їх малярство, різьбярство, навіть професійна музика стоїть значно вище від цих самих галузей мистецтва на Україні... В суспільному житті дуже видатний нахил до аристократизму й своєрідного буржуїзму, відраза до правдивого демократизму й погорда до селянства. В національно-політичному житті поляки — тип “народу панів”, нетолерантні, імперіалістичні, шовіністичні.

В польській розумовій культурі є одна прикмета, яка заслугує на наслідування з боку українців. Це національно-патріотичне забарвлення цілої польської культури, це всюди присутня любов до минулого й до майбутнього рідного краю й народу. Ці ознаки бачимо всюди і в науці, що силою розтягає Польщу від моря до моря, хрестить питомі українські чи білоруські живини — і т. д., і т. д., і в мистецтві. Зосібна польська

порозборова література мусить бути для нашої світлим взірцем напрямків і почувань. До певної міри не завадило б нам теж як антипод російських впливів у цім напрямі переймати деякі добрі сторони польських товариських форм.

Та назагал польська культура для українців ніяк не надобиться... Загальний світогляд польської культури — аристократичний, та не аристократія духа, а аристократія звичайненька, шляхоцька є її основою. Польська розумова культура збудована не на етнологічній культурі польського простолюду. Вона, навпаки, й дотепер не знайшла шляху до його душі, вона збудована понад ним, не на нім. Взорувати молоду українську культуру на польській — значило б відривати українську культуру від її народного коріння. Це для нас неможливе й неприйнятне. Польська культура гарна, та для поляків — не для нас.

Російська розумова культура (квантитативно, почасти теж квалітативно) стоїть ще вище, як польська. Російська наука, головно завдяки могутній підтримці держави, розвинулася дуже значно і видала кількох великих учених світової слави (пр. Менделєєв, Воейков і т. д.). Великі російські белетристи ХІХ в. (Тургенєв, Достоевський, Толстой, Горький і т. д.) добули собі світову славу й гурти завзятих прихильників у всіх цивілізованих народів. Російське мистецтво теж досить високо розвинуте й має в деяких своїх представниках європейську славу. Головним атутом російської культури була все обставина, що це була офіціальна культура такої великої й могутньої держави.

Слабою стороною російської культури є прикметні її статеви й родинні відносини... Перейняті і яким-небудь іншим європейським народом, хоч би й нашим, вони зруйнували б його дуже швидко.

На суспільно-політичному полі московська культура видатно хилиться до екстремів. На позір вона хилиться поспіль і до автократії, і до охлократії. Та в дійсності ці два екстреми є в російській розумовій культурі на диво змішані зі собою в одну саламаху... До революції панувала жменька бюрократів і капіталістів з царем на чолі над мільоновими масами рабів. Революція 1917 р. не могла піти шляхом європейських революцій саме через цю автократично-охлократичну саламаху, прикметну російській розумовій культурі. Мусів прийти "совітський" устрій, в яким ця сама мішанина виявила себе й дала Росії знов жменьку комуністичних олігархів...

Кожний, хто бачив, яку страшну шкоду принесла розвиткові української національної справи ця обставина, що українське державне будівництво опинилося 1917—20 рр. в руках інтелігентів російської культури, мусить визнати, що молода українська культура повинна берегтися російських культурних впливів на цім полі як огню. Ніщо інше, а політичне й суспільне російське сектантство (в нас це зовуть евфемістично партійністю!), перенесене живцем на український ґрунт, зруйнувало українську державність і завдало пагубні удари українській культурі.

Бо російські культурні впливи підсилюють якнайкраще ці дві головні хиби української інтелігенції, які я вже вище підкреслив: 1) загальне її неучтво, 2) недостачу в неї щирого національного почування.

Російська розумова культура визначається дуже видатною зовнішністю й поверховістю. Ця поверховість видна і в матеріальній культурі, і в науці, і в формах товариського життя, і в політиці, і в рішенні суспільних і економічних справ, і т. д. і т. д. Такої недовченої й поверхової інтелігенції, як російська, ніде не зустрінеш, хіба на Україні. Зате ніде не зустрінеш теж такого пустомельства й балакунства, таких шумних фраз і загальників.

Хоч це здається парадоксом, та кожний сяк-так обізнаний з російським світом і безсторонний чоловік мусить признати, що російська розумова інтелігентська культура не є московською народною. Московський народ її не творив, коли її "творено" згори, не брано від народу й його простонародної культури сливе нічого. Тому-то інтелігент,

вихований на російській культурі, так далекий від московського (й усякого іншого) простолюдина, що праця серед народу і для народу для нього не під силу. Остання революція дала на правдивість цього погляду зайві докази.

Не диво тому, що російська культура заражує українських інтелігентів національною індиферентністю, яка так пагубна для української справи. Українство взагалі в суті опирається на українському простолюдді й довго-довго стояло тільки на чисто етнографічних основах. Що ж було робити серед української громади інтелігентові, хоч українцеві з походженням, та перейнятому російською культурою?.. У домартівські часи такий осібняк просто відвертався від усього, що українське. Ставши 1917 р. “мартівським” українцем, для “мужицького” народу працювати не вмів і не хотів.

З усього наведеного, хоч і як воно куценьке, виходить, без ніякого сумніву, що нам, українцям, від російської культури годі чого-небудь корисного навчитись. Та все-таки є в ній одна прикмета, яку вартувало б і нашій наслідувати.

Це великочертність (великомасштабність) російської культури, яка відбивається дуже позитивно на всіх її витворах, на всіх людях, що нею перейняті. Не думаю тут про цю безмежну фантазію, безпримірну блаж, манячення на тему власної величини і т. ін., які так часто проявляються на цій царині. А думаю про це почуття величини й світовості рідного краю й народу, рідної культури, це ставлення всім їм великих цілей, світових цілей, чи конструктивних, чи деструктивних. Царизм хотів володіння над світом, бодай над континентами старого світу, більшовизм хотів розпалити світову революцію на цій земній кулі, навіть серед бідолашної російської еміграції поставала нова великочертна думка “іскода к Востоку”, думка, що вірила у величезну будуччину Росії як могутності не європейської, а євразійської, яка має запрягти до свого світовладного воза всі азійські народи політично й культурно. Її “наукові” основи смішні (пр., “концепція переміщення культурних і політичних центрів світа в області щораз то нижшої середньої річної температури), та з кожного слова так і б’є почуття величі Росії й московського народу, почуття їх великої будуччини, їх великих світових завдань.

Така великочертність (великомасштабність) доконче потрібна й українській культурі. Борони нас Боже від металоманії, яка так часто робить москалів смішними, та ми, українці, мусимо поставити собі як народ завдання й установити методи, якими ми могли б дійти до виконання цих завдань.

Ці завдання, як і ці методи мусять бути застосовані до величини українського народу, до величини й світового значення української землі!

Розглянувши таким чином коротко суть цих чужих культур, які від віків впливають на український народ, перейдемо до короткого розгляду різних ділянок його культури, щоби пізнати її нинішній стан. Він не світлий під цю хвилю.

Наука — це слово, дуже часте в устах людей польської, а ще більше московської культури. Так само тому часте воно на устах українського інтелігента. У москаля воно — фраза, у поляка почасти — теж, в українського інтелігента — по змозі ще більша. Тільки що москалі як державна нація з величезними засобами дійсно двигнули свою науку доволі високо. Правда, що головну пайку зробили покликані з закордону чужинці, правда, що поза кількома великими іменами нема в московській науці цього сірого полку солідних наукових робітників середнього й малого типу, правда, що доривочність і дилетанство там усюди панують. Та все-таки московська наука стоїть бодай квантитативно найвище поміж усіми слов’янськими. Мабуть, безпосередньо по ній слідкує польська.

Ми від століть бездержавний народ. Нам недоступні були й є такі засоби, які мали й мають не тільки москалі, але й поляки, чехи, сербо-

хорвати, болгари. Зате всі ці народи багато менші від нас. І в них нема такої високої протонародної культури, як у нас, культури, що велить кожному протолюдину, здобувати вже в ранній молодості всю суму “простого знання” Й це “просте” знання не таке-то мале й несконпліковане, як думає український міщух. Мимо всіх лихоліть ми повинні мати науку, яка між слов’янськими уступала б хіба тільки одній московській. Та, на жаль, так не є. Наша наука уступає польській і чеській, сербохорватська й болгарська ледве чи її не дорівнюють. Трохи соромно!

Вина не лежить тут на самих українських учених. Є між ними доволі людей з іменами. Вина лежить у цілій нашій інтелігентній громаді. Вона рішуче замало цікавиться знанням і просто потопає в морі неучтва. Тому-то й видає вона так мало наукових робітників, так мало підпирає їхню роботу. І в результаті дістаємо низький стан нашої науки.

Ще в давніх віках татарського й польського лихоліття можна було сяк-так виправдати цей малий інтерес до знання серед наших тодішніх “інтелігентів”. Та в XIX і XX столітті неучтва нашої інтелігенції нічим не виправдаєш. Була страшна московська кормига з різними заборонами! Та хто ж боронив українському інтелігентові займатись наукою! Коли не як “фахівцеві”, то бодай як аматорові. Як завдячує, пр., астрономія, етимологія, ботаніка, геологія і т. п. саме таким дрібним аматорам: сільським попам, учителям, лікарям, аптекарям, лісничим і т. п. А що вже гуманітарні науки — там число таких солідних дилетантів легіон! Та це в інших народів — у нас такого немає. У нас навіть учителі середніх шкіл, що мають просто обов’язок робити дещо на науковому полі, сливе нічого не роблять, що ж доперва казати про інших інтелігентів. Це вже добре, коли вони часом дещо “легкого” прочитають.

У першу чергу йде неучтво, яке поширене поміж нашою інтелігенцією. При дуже значних розумових здібностях, що прикметні кожному українцеві, й при так само притаманній українцям силі чуттєвої сторони душі виходять сумні наслідки. Інтелект, не вигімнастикуваний знанням, піддається дуже легко, з одної сторони, різним універсалістичним доктринам, з другої сторони, легко доступний самовдоволенню й почуттю всезнайства. Це всезнальство основане звичайно тільки на більшій чи меншій кількості аксіоматичних фраз, а проте воно дуже голосне й дуже претсизіональне. Воно й докінчує цей блудний круг. Таким всезнайкама не хочеться ніяк збільшувати свого знання, тому вони самі лишаяються недоуками й ширять недоучтво далі поміж суспільністю.

А зворотній бік медалі! З загального становища треба сконстатувати, що в таких відносинах не може бути на Україні майже ніяких людей дійсно вільнодумних і з самостійним світоглядом. На цім страшенно терпить політичне й культурне життя...

Так само кепсько, як з наукою, стоїть справа з літературою й всілякими галузями мистецтва. Те, що ми маємо на цих полях, ніяк не личить народові сорокоміліоновому, що має до того так високо розвинуту протонародну літературу й протонародне мистецтво. Я ніякий фахівець на цих полях культури, то ж можу тут говорити тільки як рядовий — член громади. І констатую ось що: коли наша протонародна література (усна словесність) найбільша й найгарніша поміж усіма слов’янськими, то наша професійна література стоїть серед слов’янських ледве на третьому місці, та й то тільки завдяки Шевченкові й Франкові. Вона дуже неповна, страшно доривочна — світить величезними прогалинами. Де є наша епіка, де є наш історичний роман? — прецінь наш народ має величезний епічний хист (думи і т. п.)! Де наш сучасний роман? Де ці великі й численні драми, що повинні були наче гриби по дощі вирости в ці страшні часи? Ми, звичайні смертні, ждемо від нашої літератури, неначе каня дощу, цієї цілющої й живлющої води, яка дозволила б нам витримати у важкій боротьбі за нашу державну самостійність і соціальне визволення, ми “дурами”, все ще думаємо, що література повинна вповні відзеркалювати ціле життя народу в даний спосіб й

чекаємо, чекаємо... Ще одна лірика милосердно часами дещо нам кине, неначе краплю води серед пекельної спраги...

Не хочу даліше говорити на цю тему. Думаю тільки, що найважливішим постулатом у цій справі є негайно перекласти українською мовою твори всіх дійсно великих письменників всесвітньої літератури. Може, зволють їх прочитати наші літературні титани, може, додумаються до того, що в таке "время люте", яке переживаємо, не час гратися у "штуку для штуки".

Багато легше, як літературі, можна простити невиробленість нашій музиці й пластичному мистецтву. Вони без меценатів — наче риба без води. Інша річ, що при такій великій музикальності нашого простолюдина виглядає наша професійна музика вже надто слабенько. З усього мистецтва ще один театр навіть за непридатних умов досить гарно поставлений.

Та покиньмо вже ці, більше, може, теоретичні, міркування й перейдімо до культури в буденнім житті.

Наш простолюдин, як селянин, так і маломіщанин — хлібороб, має завдяки своїй старій культурі й своєму індивідуалізму дуже вироблені форми поведінки з людьми. Вони так само своєрідні й гарні, як ціла безліч звичаїв і обрядів, з якими зв'язане ціле життя українського простолюдина від початку до кінця року, від колиски до гробу.

Нічого подібного не бачимо в нашій інтелігенції. Вона поза народною ношею (звичайно неповною, нестилевою, нерозцілком непотрібно вживаною), поза декількома недолонками народних звичаїв і обрядів, нічого від простолюдина не навчилася. Навпаки, вона цурається цієї "мужиччини". Натомість наша інтелігенція все приймала й приймає з безкритичним, просто "телячим" захватом чужинецькі форми поведіння, звичаї й обичаї, будь вони добрі чи злі. Розуміється, наша інтелігенція й тут вірна своїм засадам. Вона наслідує не англійців, німців, французів, а поляків і москалів...

Я не ворог російської культури, — вважаю її дуже сильною, аналогічною до англосакської серед германських культур, думаю, що вона дуже гарна й доцільна. Та для москалів, — не для нас...

Українська інтелігенція, на жаль, не спромоглася ще вийти на надійний шлях при будівництві рідної національної культури...

Не диво, що ознаки зневіри щораз множаться як у краю, так і серед еміграції...

Чи спускати нам руки?

Ні! Стократ ні!

Українська земля така велика, так вигідно положена, така багата, український народ такий великий, здоровий, здібний, має такі цінні завдатки в своїй простонародній культурі, що перед цим краєм, перед цим народом відчиняються в будучині величезні можливості...

Та щоби сповнити це величне завдання, яке природа поставила перед українським народом, мусить добре походити коло цієї дички, добре добирати зразків, старано плекати щілу, щоби розрослася вона дійсно в дерево-велетня. Починати мусимо від самого початку, від долів, від простолюда, від нього учитись і його вчити. А за органічною працею в цим напрямі, працею, овіяною духом модерного націоналізму, піде само собою господарське добро, суспільний лад, політична могутність, що переможно стоятимуть проти ворогування хоч би й цілого світу!

* Текст подається (вибірково і скорочено) за виданням: *Рудницький С. Л. Українська справа зі становища політичної географії* (Бібліотека "Українського слова", ч. 40) — Берлін, 1923.

Коротка довідка про автора

СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ

Степан Львович Рудницький народився 3 грудня 1877 р. в Перемишлі у родині вчителя географії та історії та священикової доньки. Багатодітна родина Рудницьких залишила помітний слід в українській культурі: крім Степана, географа, добре знаним є його брат Юрій (письменник Юліан Опільський), а також сестра Софія, талановита піаністка.

Освіту Рудницький здобував в університетах Львова, Відня та Берліна. По закінченні навчання працює у Львівському університеті, Українському Вільному Університеті, Карловому та Німецькому університеті в Празі. 1926 р. переїздить до Харкова на запрошення офіційної влади, організовує Український науково-дослідний інститут географії і картографії, а в 1929 р. обирається дійсним членом Всеукраїнської Академії Наук. За безпідставним звинуваченням (хоча "підстави" були — виняткове обдарування та український дух) у 1933 р. кидається у в'язницю, а згодом стапується на Соловки. Третього листопада 1937 р. академіка Степана Рудницького розстріляли і разом з ним пробували знищити увесь започаткований ним напрямок науки. Його могила невідома і дотепер, а отже прах вченого — недоглянутий і знаважений донині.

Рудницький фактично започаткував українську наукову географію, причому робив це не на засадах провінційності, а на здобутках світової науки. Неоціненний його внесок в геоморфологію та картографію України, антропогеографію, політичну географію, демографічну географію, створення української наукової географічної термінології. Під його керівництвом створено перші детальні карти України, він є автором низки підручників для шкіл та вузів, багатьох науково-популярних та публіцистичних творів.

Академік Рудницький вважав чи не найголовнішим здобутком, причому не лише своїм, але й всієї української географії, обґрунтування окремішності України як певної геополітичної реальності, з чіткими природними, етнічними, культурними та економічними кордонами. Ці висновки вчених активно обстоював і пропагував у світі, друкуючи праці українською та іноземними мовами (наприклад, лише у Берліні на початку 20-х рр. він видрукував такі книги, як "Огляд національної території України", "Українська справа зі становища політичної географії", "Україна і великі держави" та ін.). Не викликає сумніву висновок, що праці Рудницького істотно визначали політичні рішення щодо України при підведенні підсумків першої світової війни (визначення етнічних обширів українців, "лінія Керзона" тощо), що, в свою чергу, істотно знадобилося і при набутті Україною нинішніх державних кордонів при політичному перекрої Європи початку 90-х рр. нашого століття.

Праця Степана Рудницького "Українська справа зі становища політичної географії" була видрукувана у 1923 р. в Берліні як 40 випуск бібліотеки "Українського слова". У цій мові йде про геополітичне становище України у світі, формування його у процесі саморозвитку українства і у складних взаєминах з навколишнім світом. "Україна обіймає суцільний простір на Сході Європи, — зазначає вчений, — і цей простір має цілком певну географічну визначеність".

Оглядаючи формування становища України, її зносини з сусідами, Рудницький постійно звертається до історичного матеріалу. Власне кажучи, саме в цьому — стрижень його концепції на теренах історіософії: буття України — суть рівноважна складова внутрішнього ества народу і питомих його географічних умов мешканця. В тій мірі, як український народ є тим, чим він є, завдяки своїм рисам характеру, влачі, поведінки, фізіогноміки, долі, так само останні могли витворитися лише на цій землі, котру обіймає цей народ. І ніякі тиски ззовні чи впливи сусідніх етносів та держав (насамперед, імперій) не змогли докорінно змінити ці обставини, хоча заперечувати повністю їх і не можна.

Водночас, академік Рудницький аж ніяк не відносить на користь географії всю міру своєрідності українства та його будучності. Він рішуче відкидає твердження тих недругів, та й багатьох українців, котрі постулюють: "Українці як народ не мають ніякої здібності до політично-державного життя". Вчений переконливо доводить протилежне, а хід історії блискуче підтвердив його правоту.

Віталій Крисаченко

* Довідку подаємо за виданням: Українознавство, т. 1. — К.: Либідь, 1996. — С. 101.